

УДК: 343.98:343.91-053.6](477)

Федосова О. В.,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Актуальність статті полягає в тому, що в сучасних умовах реформування соціально-економічної та політичної систем суспільства, інтегрування до Європейського співтовариства й у той же час ускладнення криміногенної ситуації, що обумовлено затяжною економічною кризою й зниженням життєвого рівня населення, безробіттям, низькою платоспроможністю, створює підґрунтя для вчинення злочинів корисливо-насильницької спрямованості. Важлива роль в удосконалюванні методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми належить розробці їх класифікації. Криміналістична класифікація є невід'ємною умовою ефективного пізнання корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, основою для розроблення відповідних рекомендацій чи їх системи. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їхні властивості, зв'язки і відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, служить базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі. Розглянуто сутність і значення криміналістичної класифікації злочинів у системі криміналістичних знань. Проаналізовано роботи науковців щодо проблематики теорії криміналістичної класифікації злочинів взагалі та по відношенню до конкретних видів злочинів зокрема. В якості критеріїв криміналістичної класифікації злочинів виділені ознаки, що є водночас криміналістично значимими та спільними для групи корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Запропоновано основними критеріями криміналістичної класифікації корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, вважати: особу неповнолітнього злочинця; обстановку вчинення злочину; предмет посягання; особу потерпілого; способи вчинення дій неповнолітніми з підготовки, здійснення і приховування корисливо-насильницького злочину; наслідки стосовно потерпілого; слідову картину злочину. Доведено, що криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються неповнолітніми за такими критеріями дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій злочинів, синтезувати їх криміналістично значимі властивості і надати відповідні криміналістичні характеристики таким категоріям злочинів.

Ключові слова: криміналістична класифікація, корисливо-наси́льницькі злочини, особа неповнолітнього злочинця, обстановка вчинення злочину, предмет посягання, особа потерпілого, способи вчинення, слідова картина.

Актуальність теми. В сучасних умовах реформування соціально-економічної та політичної систем суспільства, інтегрування до Європейського співтовариства й у той же час ускладнення криміногенної ситуації, що обумовлено затяжною економічною кризою й зниженням життєвого рівня населення, безробіттям, низькою платоспроможністю, створює підґрунтя для вчинення злочинів корисливо-наси́льницької спрямованості.

На сьогодні нагальною проблемою суспільства є корисливо-наси́льницька злочинність неповнолітніх, оскільки її рівень і тенденції відображають певною мірою ситуацію в суспільстві загалом. Злочинність неповнолітніх є невід'ємною складовою загальної злочинності. Згідно статистичним даним переважна більшість кримінальних правопорушень вчиняється неповнолітніми особами у віці 16–17 років [1]. За результатами наукових досліджень встановлено, що понад половина (53%) професійних злочинців свій перший злочин вчинили у віці 14–16 років; 39 % – у віці 17–18 років. З іншого боку, саме щодо неповнолітніх заходи профілактики виявляються найефективнішими. Перебуваючи на стадії формування особистості, неповнолітні правопорушники краще, ніж дорослі, піддаються впливу заходів виховного характеру, що дозволяє усунути дефекти їх соціалізації.

Отже, вирішення проблеми запобігання злочинності неповнолітніх, у тому числі корисливо-наси́льницької спрямованості, повинно розглядатися на найвищому державному рівні, а громадянське суспільство у цьому процесі повинно займати найактивнішу позицію. Разом з тим, зусилля держави та суспільства у напрямі попередження злочинності неповнолітніх може бути результативним лише за умови, якщо така діяльність спирається на належну теоретичну основу, що має розглядати особливості цього виду злочинності.

Важлива роль в удосконалюванні методики розслідування корисливо-наси́льницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми належить розробці їх класифікації. Криміналістична класифікація є невід'ємною умовою ефективного пізнання корисливо-наси́льницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, основою для розроблення відповідних рекомендацій чи їх системи. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їхні властивості, зв'язки і відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, служить базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класифікацією злочинів займаються всі науки, об'єктом яких є злочинні діяння: кримінальне право, кримінологія і криміналістика. При цьому кожна з них здійснює класифікацію злочинів, що відповідає цілям і завданням цієї науки. Класифікацію можна розглядати одночасно як процес і

результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини (підкласи) за визначеними ознаками. Класифікація є процесом упорядкування певних явищ, процесів чи фактів за характерними й в той же час відмінними (специфічними) ознаками. Цей процес наукового пізнання дозволяє зрозуміти та розробити загальні принципи, що пояснюють появу та порядок відповідних явищ, процесів чи фактів, що спостерігаються. Класифікації притаманна властивість описового інструмента для вивчення взаємного розташування класів з визначеними для них розпізнавальними властивостями.

Однією з головних ознак, яка характеризує криміналістичну класифікацію злочинів, є її цільове призначення. Вона є своєрідним методом наукового пізнання, засобом поглибленого вивчення об'єкта, створює умови для реалізації інших методів криміналістичного дослідження, має безпосередній вихід на практичну діяльність органів досудового розслідування, створює передумови ефективної діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів [2, с. 20–21].

Важливість дослідження питання криміналістичної класифікації обумовлюється необхідністю розробки не кримінально-видових (типових), а криміналістично-видових методик розслідування. Адже криміналістична класифікація злочинів значно більше сприяє цілеспрямованості методик розслідування, розроблених з її врахуванням, та їх відповідності потребам слідчої практики. Результати таких досліджень багато в чому сприяють оптимізації прийомів і методів розслідування різних груп, різновидностей злочинів. Але для цього криміналістичні підстави класифікації повинні бути значимими та методично перспективними [3, с. 289–290].

Питання, пов'язані з вивченням проблематики теорії криміналістичної класифікації злочинів взагалі та по відношенню до конкретних родів (видів) злочинів, зокрема, неодноразово були предметом дослідження в працях таких учених як Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, А. І. Вінберг, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, І. Ф. Герасимов, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, В. В. Лисенко, В. О. Малярова, В. О. Образцов, О. В. Пчеліна, В. Л. Синчук, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур, М. П. Яблоков та ін. Проте, незважаючи на низку сформульованих положень, чимало питань у вказаному аспекті потребують вирішення. Зокрема, відсутня однозначна позиція серед учених стосовно термінологічного позначення, визначення критеріїв поділу та місця криміналістичної класифікації в системі криміналістичної методики; не розроблена криміналістична класифікація корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Формування цілей. Мета публікації полягає в проведенні аналізу наукових підходів вчених щодо розкриття сутності, змісту і значення криміналістичної класифікації злочинів у системі криміналістичних знань, а також здійсненні криміналістичної класифікації корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висвітлення змісту терміну «криміналістична класифікація злочинів» вважаємо доцільним розпочати зі з'ясування його етимологічного визначення, а також із детального аналізу підходів учених до трактування криміналістичної

класифікації злочинів. В енциклопідичному словнику з криміналістики надається таке визначення криміналістичної класифікації злочинів – «це систематизація злочинів за кримінально значущими підставами, які сприяють формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробці окремих криміналістичних методик, базується на кримінально-правовій класифікації і вважає за необхідне враховувати спосіб вчинення і приховування злочину, особу злочинця і потерпілого, місце вчинення злочину та інші чинники» [4, с. 119].

Проблеми класифікації злочинів у криміналістиці були предметом досить ґрунтовних наукових досліджень. Певний час учені-криміналісти виходили лише з кримінально-правової класифікації, але звернули увагу, що на жаль, така класифікація не завжди відповідним чином відбиває проблеми криміналістичної теорії і слідчої практики. Почала домінувати точка зору стосовно того, що криміналістична класифікація, тісно пов'язана з кримінально-правовою, сприяє цілеспрямованості розроблювальних з її урахуванням методик розслідування, що значною мірою відповідає потребам слідчої практики.

Результати аналізу поглядів науковців засвідчили, що існує широкий спектр думок щодо цієї проблеми. Ще у семидесятих роках минулого століття досліджували цю наукову категорію Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, О. Н. Колісниченко і І. О. Возгрін та інші науковці, які визначали криміналістичну класифікацію злочинів як елемент криміналістичної характеристики злочинів. Інші вчені цю наукову категорію розглядали не як елемент, а як підставу криміналістичної характеристики і побудови системи окремих криміналістичних методик. Зокрема, Н. П. Яблоков зазначав, що в якості підстав для криміналістичної класифікації злочинів застосовуються як кримінально-правові, так і криміналістичні критерії. Це дозволяє розробляти досить гнучкі, найбільш пристосовані до слідчих ситуацій, наближені до потреб практики методики розслідування [3, с. 290].

Важливий внесок у розробку криміналістичної класифікації злочинів зробив І. Ф. Герасимов. Він справедливо зазначив, що методики розслідування можуть і повинні розроблятися не лише по кримінально-правових складах злочинів (видова класифікація), але і для груп злочинів, об'єднаних у методичних цілях на основі якоїсь криміналістичної ознаки (наприклад, за особливостями особи, за способом вчинення або приховування злочину тощо). Для поділу на групи він запропонував використовувати не тільки кримінально-правові ознаки злочинів, але й інші, у більшій мірі криміналістичні ознаки, що надасть можливість розробляти більш точні й ефективні методики розслідування [5, с. 333-334]. Ця точка зору І. Ф. Герасимова є актуальною в сучасних умовах і, на нашу думку, має пряме відношення до криміналістичної класифікації корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються за участю неповнолітніх.

У зв'язку з наведеним слід зазначити, що при побудові окремих методик розслідування не можна відмовлятися від кримінально-правових критеріїв, оскільки розслідуване діяння в остаточному підсумку повинно отримати вірну кваліфікацію, а склад злочинного діяння багато в чому визначає коло обставин, що підлягають доведенню. З цього приводу слушним є висловлювання Р. С. Белкіна, що «без кримінально-правової

класифікації, сукупність окремих криміналістичних методик втратила б ознаки системи, простежити зв'язок між методиками виявилось б неможливим через відсутність підстави їх групування...» [6, с. 743].

На певні підстави криміналістичної класифікації злочинів звернув увагу В. О. Образцов. Він зробив спробу розробити принципи криміналістичної класифікації злочинів, її об'єкти тощо і, звичайно ж, підстави класифікації злочинів. На його думку, підстави криміналістичної класифікації злочинів можуть бути представлені у вигляді системи, яка складається: а) з ознак, що мають криміналістичне і слідче значення та характеризують злочин; б) ознак інших систем, що перебувають зі злочинами в закономірному зв'язку, в) обстановки вчинення злочинів і діяльності по їх виявленню і розслідуванню [7, с. 44–46].

В сучасних умовах позиція вчених-криміналістів ґрунтується на тому, що без логічно обґрунтованої криміналістичної класифікації злочинів побудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо. Запропонування криміналістичної класифікації злочинів сприяє формуванню їх криміналістичних характеристик та розробці окремих криміналістичних методик [8, с. 337; 9, с. 148; 10, с. 14; 11, с. 408].

Науковці вважають, що криміналістична класифікація злочинів виконує прагматичну функцію. На цільове призначення криміналістичної класифікації злочинів вказує В. В. Лисенко. Зокрема, вчений розглядає криміналістичну класифікацію злочинів через призму методів пізнання об'єкта. Причому цей метод є своєрідною передумовою для реалізації інших методів криміналістичного дослідження, адже має безпосередній вихід на практичну діяльність органів дізнання та слідства, сприяючи цим ефективній діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів [2, с. 20].

У криміналістичній літературі з приводу критеріїв класифікації злочинів висловлюються різні думки. Окремі науковці підставами криміналістичної класифікації злочинів вважають спосіб їх скоєння, ступінь приховування та маскування, особистість злочинця й особистість потерпілого, злочинний досвід осіб, що чинили злочини, місця їх вчинення [12, с. 151–168; 13, с. 208–209]. Існують також точки зору науковців, які пропонують відносити до підстав класифікації – дані про типи злочинної діяльності, окремі елементи криміналістичної характеристики та «деякі риси слідчої ситуації» [14, с. 543], «ознаки складу злочину» [15, с. 743], «ознаки обстановки вчинення злочинів, а також ознаки діяльності по виявленню і розслідуванню злочинів» [16, с. 36–52].

Критеріїв криміналістичної класифікації злочинів, вважає Р. Л. Степанюк, більше, ніж кримінально-правових, оскільки основною функцією такої класифікації є значущість для побудови теоретичних і практичних рекомендацій, спрямованих на вирішення основних завдань кримінального провадження. Саме тому підстави класифікації мають відображувати перш за все суттєві у криміналістичному сенсі риси відповідної злочинної діяльності [16, с. 34–35].

У той же час В. Л. Синчук зазначає, що «чистої» криміналістичної класифікації злочинів об'єктивно існувати не може, тому що так чи інакше до неї входять об'єкти й елементи кримінально-правової класифікації, а ознаки, характерні для злочинів з кримінально-правової точки

зору, використовуються як підстави для побудови криміналістичної класифікації цих явищ, тобто йдеться про відповідний синтез застосування положень різних наук кримінального циклу. Відповідно кримінально-правова класифікація злочинів виступає орієнтиром, відправною точкою для криміналістичних класифікаційних досліджень. При цьому криміналістична класифікація повинна здійснюватися на підставі криміналістично значущих ознак, з урахуванням закономірностей розвитку та функціонування об'єктів дослідження [17, с. 63].

Таку ж позицію займає О.В. Челіна, яка вважає «неможливим здійснювати криміналістичну класифікацію злочинів у розриві від кримінально-правової характеристики, так як остання є основою кваліфікації злочинів. Працівники правоохоронних органів під час кримінального провадження, насамперед, мають справу з визначенням яка саме норма КК України передбачає відповідальність за діяння, ознаки якого вбачаються в конкретних подіях. А це означає, що в разі відмови від кримінально-правового критерію криміналістична класифікація цілком втратить свою практичну значимість, що є недопустимим. На її думку, спочатку слід застосовувати кримінально-правовий критерій, а уже після – криміналістичний у якості деталізації та доповнення попереднього. Адже специфіка об'єктів криміналістичної класифікації проявляється в тому, що в об'єкті поділу, насамперед, повинні враховуватися закономірності, важливі в криміналістичному аспекті [18, с. 134].

Слід зазначити, що у практичній діяльності такі вихідні дані далеко не завжди містять чіткі і достовірні ознаки, що вказують на вид злочину та дозволяють здійснювати його кримінально-правову кваліфікацію. Так, дані про насильницькі дії з метою заволодіння майном потерпілого можуть свідчити про різні види злочинів: грабежі з застосуванням насильства, розбійні напади, вимагання, бандитизм. Лише після проведення ряду слідчих (розшукових) дій можна отримати доказову інформацію про сутність такої події і дати їй відповідну кримінально-правову оцінку.

Таким чином, більшість науковців, серед яких і Р. С. Белкін вважають, що в основі системи окремих криміналістичних методик повинна бути кримінально-правова кваліфікація злочинів. Р. С. Белкін запропонував будувати криміналістичну класифікацію, поклавши в основу склад злочину, і відповідно елементи, пов'язані із суб'єктом злочину, об'єктом злочину, об'єктивною і суб'єктивною сторонами злочину [19, с. 326].

На основі аналізу вище перелічених думок науковців можна зробити висновки, що вчені-криміналісти дотримуються концепції, відповідно до якої в основі системи окремих видів криміналістичних методик знаходиться кримінально-правова класифікація злочинів. Вона здійснюється, як правило, за об'єктом посягання, що відображено у Кримінальному кодексі України [20].

Досить ґрунтовним дослідженням концептуальних основ розслідування корисливо-насильницьких злочинів присвячена дисертація В. В. Тіщенко. До основних критеріїв, за якими доцільно проводити криміналістичну класифікацію корисливо-насильницьких злочинів він відносить елементи предметної діяльності: суб'єкт (особа злочинця); мотиви та цілі його дій; об'єкт злочину (особа потерпілого і предмет

посягання); обстановка (просторово-часові та інші умови дійсності); механізм, наслідки і результат злочину [21, с. 51].

Використання названих критеріїв криміналістичної класифікації злочинів у цілому заслуговує підтримки. Вони відповідають принципу системно-діяльнісного підходу в розгляді досліджуваних криміналістикою об'єктів – діяльності по вчиненню злочинів і діяльності з їх розслідування. Це, у свою чергу, дозволяє застосовувати названі класифікаційні підстави як досить універсальні, логічно обґрунтовані й адекватні завданням криміналістичної класифікації. Інші підстави, що пропонуються у літературі, або не відповідають вимогам системності, або спираються тільки на кримінально-правові критерії, або використовують окремі ознаки (елементи) криміналістичної характеристики злочинів. Незважаючи на вагоме значення криміналістичної характеристики злочинів у методиці розслідування, не можна погодитися з використанням її елементів як загальної основи для класифікації, оскільки вона сама залежить від виділеної категорії злочинів, що класифікуються. Склад елементів криміналістичної характеристики злочинів не є загальним для всіх категорій злочинів, адже він залежить від багатьох факторів, обумовлених соціальними причинами, ступенем кваліфікації й організованості злочинців, що вчинюють ті чи інші види злочинів, умовами обстановки і т. ін.

Вважаємо, що в якості критеріїв криміналістичної класифікації злочинів слід виділити ознаки, що є водночас криміналістично значимими та спільними для групи корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Такого роду підстави поділу дозволяють диференціювати корисливо-насильницькі злочини, що в свою чергу дозволить визначити напрями проведення наукових і прикладних досліджень із метою створення окремих криміналістичних методик різного ступеня загальності.

Отже, проблеми криміналістичної класифікації корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, дозволяють прийти до розуміння, що основними критеріями, за якими проводиться криміналістична класифікація злочинів, мають бути: особа неповнолітнього злочинця; обстановка вчинення злочину; предмет посягання; особа потерпілого; способи вчинення дій неповнолітніми з підготовки, здійснення і приховування корисливо-насильницького злочину; наслідки стосовно потерпілого; слідова картина злочину. Криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються неповнолітніми за такими критеріями дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій злочинів, синтезувати їх криміналістично значимі властивості і надати відповідні криміналістичні характеристики таким категоріям злочинів.

З урахуванням викладеного криміналістична класифікація корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми може бути представлена наступним чином:

1. *За характеристикою суб'єкта вчинення корисливо-насильницького злочину:* а) за віком (особи до 14 років, особами у віці від 14 до 15 років, особами у віці від 16 до 17 років); б) за статтю корисливо-насильницькі злочини можуть вчинятись як хлопцями, так і дівчатами. Злочинні гру-

пи можуть складатися: лише з хлопців; лише з дівчат; з осіб чоловічої та жіночої статі; в) за кількістю учасників корисливо-насильницькі злочини, що вчиняються неповнолітніми, можуть бути вчинені: одноосібно; групою осіб (група неповнолітніх, що випадково об'єдналися для вчинення окремого корисливо-насильницького злочину; група неповнолітніх, що об'єдналися за попередньою змовою для вчинення корисливо-насильницьких злочинів; групою дорослих осіб, які залучають неповнолітніх до вчинення корисливо-насильницьких злочинів). При цьому такі групи можуть формуватися залежно від місця проживання, навчання, роботи, захоплень, а також мати родинні відносини або групи сформовані за національною ознакою; г) за освітнім складом та родом занять це можуть бути: учні та студенти середніх навчальних закладів; учні та студенти професійно-технічних навчальних закладів; студенти вищих навчальних закладів; вихованці спортивних секцій; учасники неформальних об'єднань; д) за ступенем зв'язку неповнолітніх осіб з жертвою: які не знали потерпілого і визначили його в якості об'єкта грабежу, розбою чи вимагання за певними ознаками (наявність дорогого одягу, ювелірних виробів, мобільних телефонів, багажу і т. ін.), які давно знали потерпілого, або перебували з ним у родинних, дружніх чи інших тісних стосунках; які отримали інформацію про матеріальний стан потерпілого зі слів інших осіб (друзів, сусідів, знайомих потерпілого); які випадково познайомилися з потерпілим у день здійснення злочину. Наявність і характер зв'язків і стосунків між потерпілим і злочинцем впливає на мету, мотив, місце, час, способи вчинення і приховування злочину.

2. *У залежності від предмету посягання корисливо-насильницькі злочини, що вчиняються неповнолітніми бувають:* а) спрямовані на заволодіння: грошових коштів, речей і предметів, що мають вагомий грошовий еквівалент (золоті прикраси, мобільні телефони, планшети, автомобототранспорт, предмети одягу, годинники тощо), а також продуктів харчування, спиртних напоїв, наркотичних засобів та зброї; б) за об'єктно-предметним критерієм можна виділити однооб'єктну злочинну діяльність, спрямовану на однотипні об'єкти (приватні фірми, квартири, будинки, дачі), а іноді і предмети викрадення (гроші, автомобілі, одяг, мобільні пристрої), та багатооб'єктну – спрямовану на різнотипні об'єкти злочинної діяльності.

3. *За характеристикою особи потерпілого:* а) за віковою ознакою: неповнолітні, особи похилого віку; б) за зовнішньою ознакою: особи з матеріальним достатком (наявність автотранспорту, мобільних телефонів та інших цінностей) та найменш захищені категорії громадян, які не можуть чинити опір, тобто (самотні перехожі, особи в стані алкогольного сп'яніння, підлітки, жінки, літні люди); в) за поведінкою потерпілих під час вчинення корисливо-насильницького злочину: намагаються активно захищатися, чинити опір тим, хто нападає; можуть кликати на допомогу; переслідують злочинців; намагаються ухилитися від нападу, втекти; або не вчиняють ніяких дій, які могли б стати на перешкоді злочинця.

4. *За обстановкою вчинення неповнолітніми корисливо-насильницького злочину:* а) залежно від місця вчинення злочину (в умовах міста; в сільській місцевості; поза населеними пунктами); б) за часом вчинення

корисливо-наси́льницькі злочини поділяються на ті що неповнолітні скоюють: у світлий час доби; в темний час доби.

5. *За способами вчинення дій неповнолітніми з підготовки, здійснення і приховування корисливо-наси́льницького злочину:* а) за характером дій, пов'язаних із заволодінням майна корисливо-наси́льницькі злочини поділяються на: вчинені у вигляді нападів (таких більшість: бандитизм, грабежі, розбої, у т. ч. такі, що супроводжуються вбивствами) і такі, що здійснюються шляхом пред'явлення вимог про передачу певного майна в зазначений злочинцем спосіб і термін (характерно для вимагання); б) за характером наси́льницького впливу на потерпілого корисливо-наси́льницькі злочини, що вчиняються неповнолітніми загалом здійснюються із застосуванням: фізичного (нанесення тілесних ушкоджень, позбавлення життя) або психічного насильства (погрози заподіяння тілесних ушкоджень, або знищення чи ушкодження майна; розголошення ганебних зведень про потерпілого або його рідних і близьких тощо); в) за характером дій по приховуванню корисливо-наси́льницьких злочинів можна класифікувати в залежності від їхньої спрямованості: по приховуванню самого факту злочину; по приховуванню своєї участі в злочині; по приховуванню слідів злочинних дій; г) за способом проникнення на місце вчинення злочину шляхом: обману; використання довіри потерпілого; застосування погроз; з відкритим доступом; за допомогою злому дверей, вікон, відмикання замків; д) за використанням засобів вчинення злочину: вогнепальної зброї; газової чи пневматичної зброї; холодної зброї; спеціально підготовлених знарядь; випадкових знарядь і предметів побутового чи господарського призначення;

6. *За наслідками стосовно потерпілого корисливо-наси́льницькі злочини, що вчиняються неповнолітніми* поділяються на: а) злочини, що не заподіяли шкоди його фізичному здоров'ю і не залишили слідів на тілі потерпілого; б) злочини, що заподіяли шкоду фізичному здоров'ю потерпілого й залишили внаслідок цього поверхневі чи проникливі ушкодження тканин чи органів; в) злочини, що викликали смерть особи на місці вчинення злочину чи за його межами.

7. *За слідовою картиною корисливо-наси́льницькі злочини, що вчиняються неповнолітніми* можна підрозділити на такі, наслідками яких є залишення злочинцем: а) слідів рук, ніг, рукавичок, взуття; б) слідів-виділень організму; в) мікрочастинок тіла, волосся, одягу і взуття; г) слідів знарядь та інструментів, що використовувались для проникнення чи розкриття сховищ майна; д) знарядь і засобів, у т. ч. зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв, а також слідів їхнього застосування на місці злочину; е) ушкоджених об'єктів обстановки (дверей, вікон, меблів і іншого майна), транспортних засобів, що належать потерпілим; ж) слідів транспортних засобів, що були використані злочинцем; з) слідів-відображень у вигляді мислених образів, відбитих у пам'яті потерпілих і свідків.

Висновки. Наведена класифікація корисливо-наси́льницької злочинів, що вчиняються неповнолітніми, сподіваємось, сприятиме розробці досить повної і разом з тим диференційованої їх криміналістичної характеристики, розумінню генезису кримінальних і слідчих ситуацій, постановці криміналістичних завдань та побудові загальних і окремих

слідчих версій, розробці методик вузької спрямованості. Розробка такої класифікації має значення для науки і для практичної діяльності, зокрема, підвищення рівня професіоналізму у протидії злочинності неповнолітніх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистична інформація про стан злочинності та результати роботи органів досудового розслідування : Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України : URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

2. Лисенко В. В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія та практика) : монографія. К. : Логос, 2004. С. 20-21.

3. Яблоков Н. П. Криміналістика: учебник для вузов. М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000. 384 с.

4. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український)/ За ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.

5. Герасимов И. Ф. Общие положения методики расследования преступлений. Криминалістика / Под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. М.: Высшая школа, 1994. С. 324–334.

6. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. 3-е изд., дополненное. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.

7. Образцов В. А. Криміналістическая классификация преступлений. Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1988. 176 с.

8. Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення з суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 337.

9. Швець Н. Л. Проблема криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних з порушенням прав споживачів. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*: збірник наукових статей. Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ при Донецькому державному університеті. 2000. № 3. С. 148–153.

10. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики* : збірник наук. праць. Вип. 10. Х. : Право, 2010. С. 12–20.

11. Шепітько В. Ю. Вибрані твори. Х. : Видавнича агенція «Апостіл», 2010. 576 с.

12. Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск: Урал. гос. ун-т, 1975. 184 с.

13. Возгрин И.А. Криміналістическая методика расследования преступлений. Минск: Вышэйшая шк., 1983. 215 с.

14. Криміналістика : учебник / Отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2005. 781с.

15. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. 3-е изд., дополненное. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.

16. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія/за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора А. Ф. Волобуєва. Х.: Вид-во ХНУВС, 2012. 382 с

17. Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці

розслідування вбивств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2004. 222 с.

18. Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. С. 304-309.

19. Белкин Р. С. Курс криминалистики : В 3 т. Т. 3 : Криминалистические средства, приёмы и рекомендации. М. : Юристъ, 1997. 480 с.

20. Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 р. № 2341-Ш. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

21. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-наїльницьких злочинів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2003. 445 с.

O. Fedosova

CRIMINAL CLASSIFICATION OF USED AND VIOLENT CRIMES COMMITTED BY MINORS

The relevance of the article is that in modern conditions of reforming the socio-economic and political systems of society, integration into the European community and at the same time complicating the criminogenic situation due to the protracted economic crisis and declining living standards, unemployment, low solvency, creates a basis for committing crimes of selfish and violent orientation. An important role in improving the methodology of investigation of mercenary and violent crimes committed by minors belongs to the development of their classification. Forensic classification is an essential condition for the effective knowledge of mercenary and violent crimes committed by minors, the basis for the development of appropriate recommendations or their system. Scientific classification helps to reveal the essence of the studied objects, more fully and accurately identify and evaluate their properties, connections and relationships, contributes to the systematization of knowledge, conceptual apparatus, serves as a basis for further development of theories and positions in a particular scientific field. The essence and significance of forensic classification of crimes in the system of forensic knowledge are considered. The works of scientists on the problems of the theory of criminal classification of crimes in general and in relation to specific types of crimes in particular are analyzed. Criteria that are both criminally significant and common to a group of mercenary and violent crimes committed by minors are singled out as criteria for the forensic classification of crimes. It is offered to consider as the basic criteria of forensic classification of the mercenary and violent crimes committed by minors: the identity of a juvenile offender; the circumstances of the crime; subject of encroachment; the identity of the victim; ways of committing actions by minors to prepare, commit and conceal a mercenary and violent crime; consequences for the victim; trace picture of the crime. It is proved that the forensic classification of crimes committed by minors according to such criteria allows for a multifaceted analysis of selected categories of crimes, synthesize their forensically significant properties and provide appropriate forensic characteristics to such categories of crimes.

Keywords: forensic classification, mercenary and violent crimes, identity of a juvenile offender; the circumstances of the crime; subject of encroachment; the person of the victim; ways of committing actions; trace picture of the crime.